

از سری مباحث اقتصاد ایران (شماره ۵)

آسیب شناسی ترکیب کالاهای صادراتی کشور

در سال ۱۳۹۵

شرکت گروه مشاوران مدیریت و مطالعات راهبردی تدبیر

مرداد ماه ۱۳۹۶

بسمه تعالی

مقدمه:

میزان صادرات غیر نفتی کشور طی دهه گذشته از روند صعودی برخوردار بوده است. این میزان از ۴,۶ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۰، به ۴۳,۹ و ۴۲,۴ میلیارد دلار در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۴ افزایش داشته است. اما برغم افزایش مربوطه، وضعیت ترکیب کالاهای صادراتی غیر نفتی کشور همچنان دارای چالش‌های اساسی است که محتاج بررسی‌های قابل توجه می‌باشد. در این گزارش به تبیین چند چالش عمده در وضعیت صادرات پرداخته می‌شود.

۱- کالاهای عمده صادراتی سال ۱۳۹۵: هدف گذاری صادرات غیر نفتی برای سال ۱۳۹۵، بالغ بر ۵۰ میلیارد دلار بوده است. عملکردها با احتساب میعانات گازی، معادل ۴۳ میلیارد و ۹۳۰ میلیون دلار می‌شود که نشان از تحقق ۸۸ درصدی اهداف دارد. جدول ذیل وضعیت صادرات غیر نفتی در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد.

سال ۱۳۹۴		سال ۱۳۹۵		گروه کالایی
ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	
۴۶۸۰	۱۰۴۹۵	۷۳۲۰	۱۸۶۶۳	میعانات گازی
۱۵۲۷۳	۲۸۸۰۵	۱۶۴۱۹	۴۲۱۶۰	پتروشیمی و گاز طبیعی
۱۷۱۶۵	۳۰۶۸۹	۱۴۴۹۶	۳۴۲۸۲	صنعت
۳۳۳	۱۲	۳۷۴	۱۰	فرش و صنایع دستی
۳۹۸۸	۳۷۹۸	۳۹۲۲	۴۵۰۷	کشاورزی
۹۹۰	۲۰۱۰۸	۱۳۹۹	۳۰۰۲۶	معدن
۴۲۴۲۹	۹۳۹۰۷	۴۳۹۳۰	۱۲۹۶۴۸	جمع کل صادرات غیر نفتی

مأخذ: آمارهای سازمان توسعه تجارت ایران-۱۳۹۶

یکی از چالشهای عمده ترکیب کالاهای صادراتی کشور، سهم محدود کالاهای صنعتی با ارزش افزوده بالا است. با مروری به ۵ قلم عمده صادراتی در سال ۱۳۹۵، این نکته بدست می‌آید که کالاهای صادراتی کشور عمدتاً «منبع محور» هستند. این وضعیت در جدول ذیل نشان داده شده است.

ردیف	کالای صادراتی	ارزش (میلیون دلار)
۱	میعانات گازی	۷۳۲۰
۲	روغن‌های سبک و فرآورده‌های نفتی به جز بنزین	۲۴۷۹
۳	گاز طبیعی مایع شده	۲۰۷۹
۴	پروپان مایع شده	۱۲۲۲
۵	گازهای نفتی و هیدروکربورهای گازی	۱۲۰۴
	جمع	۱۴۳۰۴

۲- نسبت های صادراتی: میزان صادرات نسبت به سال قبل، از لحاظ وزنی و ارزشی بترتیب حدود ۳۸ و ۳/۵ درصد افزایش داشته است. متوسط قیمت هر تن کالای صادراتی، حدود ۳۳۹ دلار است که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۲۵ درصد کاهش داشته است.

نسبت های افزایش وزن و کاهش ارزش در ساختار صادراتی کشور، نشان از «عدم پیچیدگی» اقتصاد ملی دارد. چرا که از یکسو میزان وزنی صادرات بیش از میزان ارزش آن بوده است و از سوی دیگر متوسط قیمت هر تن کالای صادراتی نسبت به سال قبل کاهش داشته است. این نکات گویای اینستکه اقلام صادراتی عمدتاً «منبع محور» هستند و از ارزش افزوده مناسب برخوردار نمی باشند.

وضعیت رشد صادرات بخش های مختلف اقتصادی در سال ۹۵ نسبت به سال ۹۴

(درصد)

ارزش	وزن	گروه کالایی
۵۶/۴	۷۷/۸	میعانات گازی
۷/۵	۴۶/۴	پتروشیمی و گاز طبیعی
-۱۵/۵	۱۱/۷	صنعت
۱۲/۵	-۱۸/۳	فرش و صنایع دستی
-۱/۷	۱۸/۷	کشاورزی
۴۱	۴۹	معادن
۳/۵	۳۸	جمع کل صادرات غیر نفتی

همانطور که مشاهده می شود، میعانات گازی ۵۶/۴ درصد، معادن ۴۱ درصد و پتروشیمی ۷/۵ درصد افزایش ارزشی داشته اند، اما این رشد، کمتر از افزایش وزنی آنها بوده است. متأسفانه بخش صنعت که بنا به تعریف باید دارای ارزش افزوده بالا باشد، دارای افت ۱۵/۵ درصدی در میزان ارزش است. وضعیت بخش کشاورزی نیز دارای شرایط مناسب نمی باشد. بدین معنی که این بخش دارای افزایش وزنی ۱۸/۷ درصدی است، اما دارای کاهش ارزش به میزان ۱/۷ درصد نیز می باشد. بعبارت دیگر، بخش کشاورزی برغم مصرف فراوان منابع کمیاب همچون آب، و... از ارزش آفرینی مناسب برخوردار نمی باشد و عمدتاً به افزایش وزنی اقلام صادراتی اتکا دارد.

۳- کالاهای عمده وارداتی سال ۱۳۹۵: یکی از کاستی های ترکیب کالاهای وارداتی، کشور سهم

محدود کالاهای سرمایه ای است. سهم محدود کالاهای سرمایه ای در واردات کل دلالت بر ضعف های بنیانی اقتصاد صنعتی کشور دارد. این امر کاهش ضریب پیچیدگی اقتصاد ملی را در بر خواهد داشت. هر چند که واردات کالاهای واسطه ای نیز دارای اهمیت است، اما نقش و ارزش کالاهای سرمایه ای به مراتب بیشتر از کالاهای واسطه ای است. بدین معنی که رویکرد اصلی واردات کالاهای سرمایه ای، معطوف به

«بهبود وضعیت» و رویکرد اصلی در واردات کالاهای واسطه‌ای، «ادامه وضع موجود» است. تلاش در جهت «بهبود وضعیت»، می‌تواند افزایش «ضریب پیچیدگی اقتصادی» را رقم بزند. جدول ذیل وضعیت واردات را به تفکیک کالاهای واسطه‌ای، سرمایه‌ای و مصرفی در سال ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد.

گروه کالایی	میزان		درصد	
	وزن (هزارتن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن	ارزش
واسطه‌ای	۲۵.۹۹۴	۲۵.۹۵۵	۷۷/۸	۵۹/۴
سرمایه‌ای	۷۷۴	۸.۰۷۰	۲/۳	۱۸/۵
مصرفی	۲.۲۱۳	۶.۲۶۳	۶/۶	۱۴/۳
سایر	۴.۴۱۸	۳.۳۹۶	۱۳/۳	۷/۸
جمع کل	۳۳.۳۹۹	۴۳.۶۸۴	۱۰۰	۱۰۰

مأخذ: آمارهای سازمان توسعه تجارت ایران-۱۳۹۶

۴- نسبت های وارداتی: اصلی ترین چالش اقتصادی کشور را می‌توان در نسبت های وارداتی و مقایسه

آن با نسبت های صادراتی جستجو کرد. میزان واردات در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۴ به لحاظ وزنی ۵ درصد کاهش داشته، اما به لحاظ ارزش ۵ درصد افزایش را نشان می‌دهد. متوسط قیمت هر تن کالای وارداتی، ۱۳۰۸ دلار است که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۱۰,۷ درصد افزایش داشته است. جدول زیر وضعیت واردات کالا را در سال‌های ۹۴ و ۹۵ نشان می‌دهد:

گروه کالایی	سال ۱۳۹۵		سال ۱۳۹۴		رشد وزنی	رشد ارزشی
	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)		
واردات	۳۳۳۹۹	۴۳۶۸۴	۳۵۱۵۲	۴۱۵۳۹	-۵٪	+۵٪

مأخذ: آمارهای سازمان توسعه تجارت ایران-۱۳۹۶

ارزیابی:

با بررسی ترکیب صادرات و واردات کشور، آشکار می شود که ساختارهای اقتصادی دارای وضعیت مناسب نیستند و گویای عدم پیچیدگی اقتصاد ایران می باشد. بدین معنی که کالاهای صادراتی کشور دارای رشد وزنی بسیار بیشتر از رشد ارزشی است، اما کالاهای وارداتی برغم کاهش وزنی، دارای افزایش ارزشی هستند. همچنین باید افزود که قیمت هر تن کالای وارداتی ۳/۸۶ برابر کالاهای صادراتی است. بعبارت دیگر رابطه مبادله در اقتصاد ایران حدود ۲۶ درصد است. بدین معنی که برای واردات یک واحد، باید ۳/۹ واحد کالا صادرات داشت.

چه باید کرد؟

برای بهبود وضعیت باید تلاشهای همه جانبه ای را معطوف به تغییر ساختار صادرات و واردات کشور ساخت. این امر منجر به شکل گیری اقتصاد صنعتی در کشور خواهد شد. برای نیل به این هدف باید

- فرآیند تبدیل تولید دانش از حوزه های غیرکاربردی و تحقیقاتی محض به حوزه های کاربردی و استراتژیک معطوف گردد.
- مزیت های اقتصادی کشور بازشناسی شوند.
- صنایع پیشران حول مزیت ها ساماندهی گردد.
- تعامل بین المللی برای شکوفایی مزیت ها بسط و گسترش یابد.